

БИБЛИОТЕКА
• КЪМ ИЗВОРИТЕ •

В Зографската издателска поредица **Библиотека •Към изворите•** се публикуват изворни текстове от манастирския архив, както и стойностни трудове върху родната и общобалканска църковна история и култура, основани на изворов материал.

Свети Паусий Хилендарски

ИСТОРИЯ СЛАВЯНОБЪЛГАРСКА

Критическо издание с превод и коментар

Подготовка на оригиналния текст:

Димитър Пеев, Маргарет Димитрова, Петко Петков

Превод на съвременен книжовен език:

Димитър Пеев

Коментар:

Александър Николов, Димитър Пеев

Зографска света обител

• Света Гора Атон •

2017

Научен редактор: Иван Добрев

Църковно-богословска редакция: иеродякон Атанасий Зографски

Редактор на съвременния български текст: Мария Мицкова

© Зографска света обител, Света Гора Атон

© Фондация „Наследство на Зографската света обител“

© Критическо издание на текста Димитър Пеев, Маргарет Димитрова, Петко Петков

© Превод на съвременен книжовен език Димитър Пеев

© Историко-филологически коментар Александър Николов, Димитър Пеев

© Художествено оформление Милена Вълнарова, Лора Малева

Пето издание, 2017

ISBN 978-954-770-440-4

СЪДЪРЖАНИЕ

Предисловие. Историята между времето и вечността	9
Принципи на изданието.....	31
Принципи на превода	38
Съкращения на библейските книги.....	40
Библиография.....	41
История славянобългарска – издание на текста и превод	49
Индекс на личните имена.....	369
Индекс на етнонимите и топонимите.....	377
Сводна таблица на византийските императори, българските ханове и царе и сръбските жупани и крале	387
Генеалогически таблици.....	397
Илюстрации	407

- 9 **И**сторїа¹⁰ славеѣноболгарскаа. ѿ народе. и ѿ царей и ѿ
стѣхъ. болгарскѣхъ и ѿ вѣсехъ дѣлїа ї вїтїа
болгарскаа. събрано. и нареждено паи́сїемъ. їеро-
монахомъ вївшаго и прїи́еждѣшї¹¹ ва стѣе горї асо-
нскїе ѿ епархїи. самоковскїе въ лето. **ѿ ѿ ѿ ѿ**
и събравшаго. їсторїю. сїю. в лѣто. **ѿ ѿ ѿ ѿ** на
ползѣ. родѣ болгарскома¹²:
предословїе(!) кѣ хотещїмъ чїтатї и послѣшатї
напїсанаа. въ їсторїицѣ. сїю. вѣнемїте. вї чїт-
ателї. и сїишателї. роде болгарскї кой рєвнѣте
и ѣрдєсѣте по своєго. рода и по своє. ѿтєчество
болгарское и желаетє. развѣмїтї и знатї и́звѣстно
зарадї своєго рода болгарскаго. и за вашї ѿцї и пре-
ѿцї и цареѣ. и патрїарей. и стѣхъ како са испро-
вожївелї. и пїишїи и вѣмъ(!) потрєбно. и полєзно єстѣ(!)
да знаетє и́звѣно. дѣлїа ѿцѣ вашїхъ. како що
знаютѣ. свї дорѣи родоѣ и гїзїцї за нїхєнъ родѣ ї а-
зїкѣ и́маютѣ їсторїи и сваки кнїжїнкѣ ѿ нїхъ
знаетѣ и сказѣтѣ. и хвалїт се за 'ѿой родѣ ї азїкѣ
тако и азѣ влїчъ напїсѣхъ. по редѣ и́звѣсно за в-
шѣ(!) родѣ и азїкѣ. чїтайтє и знайтє да не вїва'є
ѿ дорѣи родоѣ и гїзїцї под'мєваемї ї ѣкорєемї

1.—7. **Исторіа** ... **волгарскѣмъ** Z : **om.** L; 1. **народѣ** Z : **народѣ** T; **царѣи** Z : **црѣ** K, S, Ch, **царѣ** T; **ѡ** Z : **om.** K, Ch, T; 2. **дѣлѣи** **ѣ** **вѣтѣи** Z : **дѣлѣи** · и **вѣтѣ** K; 4. и **прішѣдѣш** Z : **om.** K, Ch, T, **прішѣдѣ** S; **сѣтѣи** Z : **сѣтѣ** K, **сѣтѣ** S, **сѣтѣи** Ch, T; 4.—5. **ѡгонскѣи** Z : **ѡгонскѣи** K; 5.—6. **въ** **лето** **ѣ** **ѡ** **ѣ** и **сѣвравшаго** · **історію** · **снѡ** Z : **om.** K, M, S, Ch, T; **самокѡвскѣи** Z : **самокѡвскѣи** M, S, Ch, T; 6.—7. в **лѣто**...**волгарскѣмъ** Z : **transp.** K; 8. **предсѡсѡвѣ** Z : **Предисѡвѣ** K, S, L, Ch, T; 10.—11. **ревнѣтѣ** и **сѣрдсѣвѣтѣ** Z : **ревнѣтѣ** и **сѣрдсѣвѣтѣ** K, M, S, L, Ch, T; 12. **желѣтѣ** Z : **желѣтѣ** K, M, S, L, Ch, T; 13. **зарѣи** Z : **рѣи** K, M, S, L, Ch, T; **рода** **волгарскаго** Z : **transp.** K, M, L, Ch, T; 14. **испрѡ** Z : **испрѣва** K, **испрѡва** S, L, Ch, T; 15. **вѣмѣ** Z : **вѣмѣ** K, M, S, L, Ch; и **полѣзно** Z : **om.** S; 17. **нѣхѣи** Z : **тѣхѣи** K, **нѣхѣи** S, L, Ch, T; 17.—18. **звѣкѣ** Z : **add.** и K, L, Ch, T; 18.—19. и **свѣкѣ** ... **сказѣтѣи** Z : **om.** S; 20.—21. **вѣшѣ** Z : **вѣшѣ** K, M, S, L, Ch, T; 21. **знѣтѣ** Z : **знѣтѣ** K, **знѣтѣ** T; **вѣвѣ** Z : **вѣдѣтѣ** K, **вѣдѣтѣ** M, S, L, Ch, T; 22. **подѣвѣдѣи** Z : **наѣсѣвѣдѣи** K.

⁹ В Z поради разместване на листовите това е първи лист. В горното поле от друга по-късна ръка с кафяво мастило е изписано З. Б. № 243 (Зографска библиотека № 243), като 2 е зацапано с мастило така, че да остане само 43. От същата ръка горе в дясното поле е поставен номер на листа - „11“ и отстрани в лявото поле между 6 и 9 ред е написано „история:“

¹⁰ **И** е поправено от ї.

¹¹ тѣ е поправено от д.

¹² Историја ... колгарском (ред 1–7) в Т е изнесено пред двете предисловия на отделна титулна страница като заглавие на цялата книга, затова тук е пропуснато.

ИСТОРИЯ СЛАВЯНОБЪЛГАРСКА за народа, царете и светиите български и за всички български деяния и събития, събрана и наредена от Паисий иеромонах, който дойде на Света Гора Атонска от Самоковската епархия през 1745 година¹⁴ и състави тази история през 1762 година за полза на българския род¹⁵.

Предисловие към желаещите да четат и слушат¹⁶ написаното в тази историйца. Чуйте, вие читатели и слушатели, роде български, [вие], които милеете и обичате своя род и своето българско отечество и желаете да разберете и да узнаете подробно за българския си род, за вашите отци и праотци, царе, патриарси и светии, как някога са живели и как са си отишли от този свят. Нужно и полезно е да познавате добре деянията на вашите бащи, както и всички други племена и народи знаят за своя собствен род и език, имат истории и всеки техен книжовник знае, разказва и се хвали с рода си и с езика си. Така и аз ви написах подред и подробно за вашия род и език. Четете и знайте, за да не бъдете осмивани и укорявани от другите племена и народи.

¹⁴ Сведението, че о. Паисий е отишъл на Света Гора през 1745 г., се съдържа единствено в Зографската чернова. – Бел. прев.

¹⁵ Тъй като в Зографската чернова няма ясно изразено деление на текста с червенослов, оттук до края на превода цветното ошрифтуване съответства на заглавните червенослови в Котленския препис. – Бел. прев.

¹⁶ Тези, които не са могли да четат, са слушали *История славянобългарска*, която е била четена на глас от по-грамотните българи. За четенето през Възраждането вж. Д а с к а л о в а 1999. – Бел. прев.

- 13 азъ ѿзлѣха поревновахъ· по рода· ѿ по ѿтчество· болгарское ѿ много ^{твѣдъ}14· съворихъ(!)· съвѣрати ѿ различни книги ѿ ѿсторий дондеже· съвбрахъ ѿ съвк-
 5 ради ваша полза· ѿ похвала· вамихъ напи́сахъ
 кои любите· свои родъ ѿ ѿчество болгарское ѿ лю-
 бите знати за свои родъ ѿ ѿзыкъ препи́сати
 ѿсторийцѣ сѣю ѿ платите нека вамихъ· препи́ш-
 10 атъ кой ѿмеютъ· пи́сати· ѿ ѿмените ю да се не
 погѣи а кой не любатъ за ѿвой· родъ болгарскѣ
 знати но се ѿбращаютъ на чѣжда политика
 ѿ на чѣжди ѿзыкъ· ѿ нерадатъ· за ѿвой ѿзыкъ бо-
 лгарскѣ· но се ѿчатъ четати ѿ дѣмати по грчки
 ѿ ѿмат се· да се нарече(!) болгаре ѿ неразѣмне ѿ юро-
 15 де поради что се· срамѣишъ да се наречеишъ болгар-
 инъ ѿ не четѣишъ по свои ѿзыкъ ѿ не дѣмашъ ѿли
 не са ѿмали· болгарѣ· црѣство ѿ гсподство(!)· за то-
 лѣко лета црѣвѣвали· ѿ бѣли славни ѿ чѣенѣ по сва
 зема ѿ много пѣта ѿ сѣли римлани ѿ ѿ мѣдрѣ
 20 грци данъ вѣзѣмали ѿ давали ѿмъ· царовѣ ѿ к-
 ралеѣ свои царскѣ дѣщери15 вѣ сѣпрѣжесво
 да ѿ ѿмѣли миръ ѿ любѣ(!) с царѣ болгарскѣ

1. ѿзлѣха Z : ѿзлѣхо L; 2. съворихъ Z : сътворѣхъ K, M, S, L, Ch, T; 2.—3. различни книги Z : различнихъ книги K, M, L, Ch, различни книгъ S; 4. дѣмѣ Z : дѣмѣ M, S, Ch, T; вѣ книжѣ сѣю Z : om. S; сѣю Z : om. K; 5. вамихъ напи́сахъ Z : transp. S, add. да S; 6. любите Z : любѣхъ K, M, S, L, Ch, T, add. знати S; 8. ѿ Z : om. K, M, L, Ch, T; нека Z : add. ѿ K, M, L, Ch, T; 8.—9. ѿ платите ... пи́сати Z : om. S; препи́шатъ Z : препи́шетъ K, M, L, Ch, T; 9. ѿмените ю Z : ѿмеютъ ю K, L, Ch, ѿмеютъ ю T; 12. ѿ ... ѿзыкъ Z : om. T; 13. дѣмати Z : говориѣти K, M, S, L, Ch, T; по Z : om. L; 14. ѿмат се Z : сѣмѣт сѣ L, сѣмѣт сѣ Ch; нарече Z : наречеѣхъ K, M, S, Ch, T, наречеѣтъ L; 15. поради что Z : по что S; 16. ѿ не четѣишъ... ѿ не дѣмашъ Z : om. S; 18. лета Z : om. K, M, S, L, Ch, T; чѣенѣ Z : чѣдѣни K, L, Ch, T; 19. пѣта Z : пѣти K, S, L, Ch, T; сѣли Z : om. S; 20. данъ Z : данокъ S; вѣзѣмали Z : зѣмали S; 21. царскѣ Z : om. S; сѣпрѣжесво Z : add. ѿ K, M, L, Ch, T, add. такмо S; 22. ѿмѣли Z : ѿмѣли K, M, S, L, Ch, T; любѣ Z : любѣвъ K, M, L, Ch, T, om. S.

13 Колонтитулът на лист 3v ω црѣѣ в Z е изписан от друга ръка с калиграфски почерк, съвременен на основния писач. Вероятно всички киноарни означения в Z са от друга ръка.

14 § е поправено от ѣ.

15 ѣ е поправено от а.

Аз твърде много възлюбих българския си род и отечеството си и много труд положих да събирам от различни книги и истории, докато не събрах заедно делата на българския род в тази книжица за ваша полза и прослава. Написах я за вас, които обичате своя български род и отечество и обичате да знаете за своя род и език. Преписвайте тази историйца и платете, нека ви я препишат, които умеят да пишат, и я пазете, да се не погуби. А [на онези], които не искат да знаят своя род български, но се обръщат към чужда култура¹⁷ и чужд език, които не милеят за своя език български, а се учат да четат и да говорят на гръцки и се срамуват да се нарекат българи, [ще река]: *О, неразумне и юроде*¹⁸, *поради що се срамиш да се наречеш българин* и не четеш, и не говориш на своя език. Или не са имали българите царство и държава! И не са царствали толкова години и не са били славни и знаменити по цялата земя! И много пъти от силните римляни и мъдрите гърци са вземали данък, царе и крале¹⁹ са им давали своите царски дъщери за съпруги, за да имат мир и любов с българските царе.

¹⁷ У о. Паисий – *политика*. В езика на о. Паисий *политика* и *политичен* съответстват на гр. понятия *πολιτικός* ‘градски, граждански, обществен’ и *πολιτικός* ‘изисканост, изтънченост, вежливост; съобразителност, находчивост, хитрост, обиграност’ (вж. *Lampe*), в съвременния гръцки със значение *култура, културен*. В много случаи тези понятия стоят по-близо до онова, което ние днес наричаме *дипломатичност* и *гъвкавост* и което сред нашето селско население и досега се характеризира с прилагателното *купешки*, т.е. ‘чужд, привнесен отвън, несвойствен’. Всъщност у о. Паисий имамо противопоставяне на безхитростната селска култура на българите с нейните овчари, орачи и копачи и градската култура, олицетворявана от гръцката търговска интелигенция. През Ранното възраждане градовете по нашите земи са били населявани основно от търговци – гърци и гърчеещи се власи и българи. В онези времена в езика ни е нямало думи като *култура, културен, дипломатичен*, поради което в книжовните паметници са се употребявали познатите на всички гръцки понятия, а в разговорната реч те са се схващали като *лукавство, хитрост* и *лицемерие*. Вж. също Милев 1962. – Бел. прев.

¹⁸ Букв.: *О, безумце и глупако!* В текста оставаме тази добре позната на всеки българин фраза без превод, така, както я е написал о. Паисий, тъй като според нас всеки опит за предаването ѝ на съвременен език ще бъде за сметка на експресивността и общото звучене на текста. – Бел. прев.

¹⁹ В историческите извори титлите *цар* и *крал* не са равнозначни. *Цар* (на старобългарски *цѣсарь*) е титла, етимологически възхождаща към лат. *caesar*, през гр. *καῖσαρ* (за *цесар* вж. бел. 108). По достойнство тя е равна на титлата на византийския *василевс* (*βασιλεὺς*) и тази на *императора* (*imperator*) в западната традиция. Първият реален владетел, носил титлата в тази ѝ форма – *цар*, а не във формата *василевс* или *император*, е Симеон I Велики (893–927). През XIV в. именно в българския си облик – *цар* – титлата преминава в Сърбия, а след XV в. и в Русия. *Крал* е титла изцяло със западен произход без пряко съответствие в източноправославната традиция, получила разпространение в православен контекст единствено в Сърбия. В западноевропейската традиция *крал* отговаря на *konung/König/king*. Ако трябва все пак да се определи точното място на *крал* в йерархичната стълбича на средновековните Балкани, тя би трябвало да заеме междинно положение между *цар* и *княз*. – Бел. прев.

- 16 ѿ вѣѣго славѣнскаго· народа· най славнѣ вѣли вo-
лгарѣ прво се ѿнѣ царовѣ нарекаѣ прво ѿнѣ па-
трїарха їмели прво се ѿнѣ крестили наї воле зе-
мла ѿнѣ ѿсвоїли тако ѿ сѣго· народа· славѣнс-
каго· наї силнѣ ѿ чеснѣ вѣли ѿ прѣ светѣ славѣн-
скѣ ѿ болгарскѣ родѣ ѿ азѣкъ просїалѣ како за
то по редѣ¹⁷ сѣ вѣ сїю їсторїю· напїсахѣ ї зато
їмѣютѣ болгарѣ· ѿ много· їсторїѣ свїдѣте-
лсво(!) зацо є їстїна сѣ за болгарѣ како ѿ поменѣхѣ
10 но ѿ цю сѣ тї неразѣмне· срамїшѣ ѿ сѣоѣ родѣ ѿ вл-
ачїш сѣ на чѣжѣ азѣкъ· но сѣ рече грѣцї по мѣдрї
ѿ по полїтїчнї· а болгарѣ сѣ простї ѿ глѣпавї
ѿ не їмѣхѣ речї полїтїчнї· зато рече лѣшче
прїстатї по грѣцї но вїждѣ неразѣмне ѿ грѣцї
15 їма много народї по мѣдрї ѿ славнѣ далї ѿста-
вѣхѣ(!) некой грѣкъ сѣоѣ азѣкъ· ї ѣченїє ї родѣ ка-
ко тї вѣзѣмне цю ѿсталашѣ(!)· немашѣ нїкъ ѿ пр-
ївїтокѣ· ѿ грѣка мѣдростѣ ѿ полїтїкї тї
болгарїне не прѣлацаѣ сѣ знанї сѣоѣ родѣ ѿ азѣкъ
20 ѿ ѣчї сѣ по сѣоѣмѣ азѣкъ воле єтѣ· болгарска
простота ѿ незловїе· болгарѣ простї· сва-
кого оѣ сѣоѣ· долѣ· прїмаютѣ ѿ глѣтаваютѣ

2. царовѣ ... ѿнѣ Z : om. T; 3. сѣ ѿнѣ Z : transp. L; 4. сѣго Z : сѣоѣго K, illegibile M, S, L, Ch, T; 5. наї Z : ѿнѣ K, M, S, L, Ch, T; ѿ чеснѣ Z : om. S; 6. просїалѣ Z : просїалѣ K, просїалѣ L, Ch, T; 6.—7. како... напїсахѣ Z : om. S; 7. сѣ Z : вѣсѣхѣ K, illegibile M, вѣхѣ L, Ch, вѣсѣ T; вѣ сїю Z : вѣсѣ L; 9. сѣ Z : сѣ K; зацо... поменѣхѣ Z : om. S; 11. чѣжѣ Z : чѣжѣ K, S, L, Ch, T; 13. зато рече Z : ѿ за тѣзи речї полїтїчнї L; лѣшче Z : add. є M, T, om. L; 13.—14. зато... грѣцї Z : om. S; 14. прїстатї Z : прїстатї K, прѣдѣстатї L; 15. по Z : om. L; далї Z : add. сї K, M, S, L, Ch, T; 15.—16. ѿставѣхѣ Z : ѿставѣ K, ѿставѣ M, S, L, Ch, T; 17. вѣзѣмне Z : вѣзѣмне S; ѿсталашѣ Z : ѿставѣхѣ ѿ K, M, S, L, Ch, T; 18. ѿ грѣка Z : вѣ грѣческа K, S, вѣ грѣчка M, L, Ch, T; полїтїкї Z : полїтїка K, M, S, L, Ch, T; 19. прѣлацаѣ сѣ Z : add. лїнї L; 22. оѣ сѣоѣ· долѣ Z : om. S; прїмаютѣ Z : прїемат K.

¹⁶ Колонитулът на лист 3в Болгарстѣиѣ в Z е изписан от друга ръка с калиграфски почерк, съвременен на основния писач.

¹⁷ ѣ е поправено от ѿ. Точката над ѣ вероятно е останала от и-то.

И от целия славянски род най-славни са били българите: първо те са се нарекли царе, първи те са имали патриарх, първи те са се покръстили и най-много земя те са придобили. Така от целия славянски род най-силни и почитани са били [българите] и първият славянски светия е просиял от българския род и език, както написах за всичко това подред в тази история. За това българите имат свидетелства от много истории, защото всичко, което споменах за българите, е истина. Тогава защо, ти, неразумни, се срамуваш от своя род и се влачиш по чужд език!? Казваш, че гърците са по-мъдри и по-изтънчени, а българите са прости и глупави и нямат изискани думи, поради това, казваш, по-добре да пристанем на гърците! Но виж, неразумни, има много народи по-мъдри и по-славни от гърците. Нима някой грък оставя своя език, образование и род, както ти, безумецо, ги оставяш! Нямах никаква печалба от гръцката мъдрост и изисканост. Ти, българино, не се лъжи, знай своя род и език и се учи на своя език! По-ценни са българската простота и незлобливост! Простите българи приемат всекиго в дома си, гощават го

- и дарѣють· мѣлостинѣ· кой ѡ нѣхъ просѣтъ· а мѣдрї
и полїтичнї то нїкако не творатъ· но ї ѡнимають ѡ про-
стї ї похїщають неправѣдно и вїше грехъ а не пѣза ѡ
нїхна мѣдретъ(!)¹⁸ и полїтика прїемлють илї се сра-
5 мишъ предъ мѣдри и трговци· и славнї на землї·
ѡ свой родъ и азїнкъ· защо¹⁹ са болгаре простї и "ема ѡ
нѣхъ много трговци и кнїжнїци и хїтрї и славнї на
землї на това време· но са повѣче ѡ(!) нѣхъ простї ѡ-
раче и копаче(!) и ѡвчаре и простї занаетлїи азъ
10 на то въкратце ^{тї}· скажѣ· ѡ адана· до давїда ї праве-
дного ївакїма· и ѡсїфа ѡврѣчнїка колїко вїха
правѣднї и стѣ пророци патрїарси нарекоха се
велїки на землї· и предъ бога· не беше ѡ нѣхъ нїкой·
трговѣцъ илї прехїтръ и грделивъ како сегашнї хї-
15 трци що гї тї "машъ за почестъ и чсдїш се ѡ нѣхъ и вл-
ачїш се на нїхенъ азїнкъ ї ѡвчїи но ѡнї правѣднї
правѣцї свѣ са бїлї землоделатели ї ѡвчаре и бїлї
богатї съ съкотї и с плодї земанї и бїлї простї на
землї и незловївї· и самъ хрѣтосъ оу домъ проста²⁰
20 и нїщетнаго їосїфа слезе и пожїве вїждъ како
повече бгъ мїлѣе простї и незловївї ѡраче

1. дарѣють· мѣлостинѣ Z : мѣлїна подарѣють S; кой ѡ нѣхъ просѣтъ Z : om. S, кой ѡ
нѣхъ що просятъ L; 2. и полїтичнї Z : греци S; нїкако Z : нїкакво K, L, Ch, T, om. S;
творатъ Z : илїю S; ї Z : еще S; 3. похїщають Z : граватъ S; неправѣдно Z : om. S;
3.—4. а не пѣза...мѣдретъ Z : transp. S; 4. нїхна Z : тѣхна K; мѣдретъ Z : мѣдрѣсть K,
M, S, L, Ch; 4.—5 г 2. и полїтика... прославїтъ Z : om. S; 5. предъ мѣдри Z : прѣмѣдри
K, M, L, Ch, T; 6. са Z : се K, са L, Ch, T; "ема Z : нѣмать K, L, Ch, не їмать M,
T; 7. нѣхъ Z : тѣхъ K; 8. повѣче Z : повѣке M, Ch, T; ѡ Z : ѡ M, K, S, L, Ch, T; 10.
адана Z : add. даже K, M, L, Ch, T; до Z : om. L; 13. нѣхъ Z : тѣхъ K; 14. сегашнї Z :
сегашнї K, M, L, Ch; 15. тї Z : add. и T; чсдїш Z : чсдїши M, Ch, T; 15.—16. влачїш
Z : влачїши T; 16. нїхенъ Z : тѣхїнъ K; но Z : add. и M, L, Ch, T; 17. са Z : om. K,
M, L, Ch, T; 18. с Z : om. K, M, L, Ch, T; 21. повече Z : поведе M, L, Ch, T; 21. мїлѣе
Z : мїлѣеть K, M, L, Ch, T.

¹⁸ § е поправено от и.

¹⁹ з е поправено от с.

и даряват милостиня на [всички], които искат от тях. А мъдрите и изтънчените съвсем не правят така. Те дори отнемат от простите, грабят несправедливо и от своята мъдрост и изисканост трупат повече грях, отколкото полза. Или се срамуваш от своя род и език заради мъдрите, търговците и известните на този свят – че българите са неуки и сега сред тях няма много търговци и книжовници, учени и известни днес по земята, а повечето са прости орачи и копачи, овчари и прости занаятчии! Аз на това накратко ще ти кажа – от Адам²⁰ до Давид²¹ и праведния Йоаким²², и Иосиф Обручник²³ колко праведници и светци имаше, [колко] пророци и патриарси [и колко] се нарекоха велики на земята и пред Бога. Никой от тях не беше търговец или многоучен и горделив като сегашните умници, дето ги почиташ и им се дивиш, и се влачиш по техния език и обичаи. Всички онези праведни праотци са били земеделци и овчари, били са богати с добитък и земни плодове и са живели на земята в простота и незлобивост. Сам Христос слезе и живя в дома на простия и беден Иосиф²⁴. Виж колко повече обича Бог простите и незлобливи орачи

²⁰ Според Библията Адам е първият човек, сътворен от Господ.

²¹ Давид е първият владетел на обединеното Израилско-Юдейско царство (1003–970 г. пр. Хр.), победил гиганта Голиат. От Давидовото коляно според Новия Завет произхожда самият Иисус Христос.

²² Праведните Йоаким и Ана са родители на Св. Богородица.

²³ Йосиф Обручник е сгоден за Дева Мария. Тя му е поверена да пази и закриля девството ѝ, на което се посвещава от малка и още повече се утвърждава в него след безсеменното зачатие и раждането на Бог Слово. В стария език *обручение* е означавало ‘годеж’ и названието *обручник* подчертава, че Йосиф е свързан със Светата Дева по силата на Божия Промисъл, а не на човешките закони. – Бел. прев.

²⁴ Става дума за Иосиф Обручник, вж. бел. 23.

- ї ѡвчаре ѡ наї прво нїхъ вѣзвѣилъ на землїи ѡ прославї^а
а ти се срамїишъ защо са болгаре прости ѡ нехїтрї
ї ѡвчаре ѡ ѡраче ѡ ѡставлашъ(!)· свой родъ ѡ азїкъ ѡ хв-
алишъ чѣждї азїкъ и²⁰ влачиш се на нїхенъ· ѡвнчай
5 то азъ вїдехъ· ѡ много болгарї защо тако деѣтъ ї да-
тъ пѣ чѣждї азїкъ ї ѡвнчай· а на свой хѣлатъ· за-
то зде напїсахъ· н^а ѡнї ѡцѣрѣгатеї кой не любатъ св-
ої родъ· ѡ азїкъ· а вѣмъ кої ревнѣете знатї ѡ слыша-
тї за свої родъ· ї азїкъ напїсѣхъ да знаете· не са вї-
10 ли нашї болгарскї· царѣве ѡ патриарсї ї архїерей
вѣзъ летописнї кнїгї· ѡ кондїкї за толіко лѣта
црѣствѣвали ѡ господствѣвали· на землї· ѡ малї сѧ
їсторїї· царскї· ѡ кондїкї· архїерейскї све їзвѣсно
ї жїтїа ѡ правїла· за стѣхъ болгарскї многї
15 но не бїло въ ѡно време· цѣлмї славеискї· а члове-
цї ѡ невреженїе не препїсѣвали· на мало се места
такѣї кнїгї ѡбретало· а кога ѣзели тѣрцї бо-
лгарска земля н^апрасно· погазїли ѡ попалїли(!)
црквї монастырї· царскї· ї архїерейскї дворове
20 въ то време· чловецї ѡ стѣха ї ѣзасѧ· тѣрцаго
бегали· да сахранатъ такомо свой жївотъ
ѡ ва то лѣто време пѣгѣбїлї се ѡнї їсторїї

1. нїхъ Z : тїахъ K; 2. са болгаре Z : са бѡлгарї K, сѧ бѡлгарїнъ M, S, L, сѣ бѡлгарїнъ Ch, T; 2.—3. прости... ѡраче Z : om. S; 3. ї Z : om. T; ѡставлашъ Z : ѡставаши K, ѡставаши M, S, Ch, T, ѡставлѣшъ L; 3.—4. хвалишъ Z : add. се сѧ K, M, L, Ch, T, om. S; 4. влачиш Z : вѣчиши T; нїхенъ· ѡвнчай Z : на тѣхно ѡвнча^е K; нїхенъ Z : нїхнї S; 5. много Z : многїхъ M, L, Ch, T, многї S; деѣтъ Z : дѣлають K, M, L, Ch, T, творѧ S, add. ѡ K, L, Ch, T; 5.—6. їдатъ ... ѡвнчай Z : om. S; 6. ѡвнчай Z : ѡвнчаѣ K, ѡвнчатъ L; свой Z : add. їзїкъ K, M, L, Ch, S, T; 7. н^а Z : ѡ M, L, Ch, T; н^а ѡнї ѡцѣрѣгатеї Z : om. S; 8. ревнѣете Z : ревнїте K, ревнїють M, ревнѣтъ L, Ch; 8.—9. а вѣмъ ... ї азїкъ Z : om. T; 9. да знаете Z : add. како K, M, S, L, Ch; 10. патриарсї Z : патриарѣ K, патриархї L; 11. лѣта Z : лѣтъ K, M, Ch, T; 12. сѧ Z : сѧ Ch, T; 13. кондїкї Z : кондакї L; све Z : вѣсѣхъ K, M, L, Ch, T, вѣс S; 14. правїла Z : правїлѧ K, M, S, L, Ch, T; за стѣхъ болгарскї Z : стѣхъ бѡлгарскїхъ K, стѣмъ бѡлгарскї S, Ch, T, стѣхъ бѡлгарскїмъ L; многї Z : много K, L, Ch, T; 16. невреженїе Z : невреженїѧ M, S, Ch, T; препїсѣвали Z : прїтолковѧли K, M, L, S, Ch, T, add. нѣ K, M, L, Ch, T; 17. ѡбретало Z : ѡбретали K, M, S, L, Ch, T; ѣзели тѣрцї Z : ѡузелъ тѣрчинъ M, S; 18. попалїли Z : попѧли K, S, M, L, Ch, T; 19. црквї Z : add. ѡ K, M, S, L, Ch, T; дворове Z : add. ѡ T; 20. стѣха Z : add. ѡ нѣжда K, M, S, L, Ch, T.

²⁰ и е поправено от не.

и овчари и най-напред тях е възлюбил и прославил на земята, а ти се срамуваш, че българите са прости и неуки овчари и орачи и оставяш своя род и език, и хвалиш чуждия език, и се влачиш по техния обичай. Аз видях много българи, които правят това – вървят по чуждия език и обичай, а своя си хулят. Затова тук²⁵ написах срещу отцегугателите, които не обичат своя род и език. А на вас, които ревностно се стремите да разберете и да чуете²⁶ за своя род и език, написах, за да знаете – не са били нашите български царе, патриарси и архиепи²⁷ без летописни книги и кондики²⁸. Толкова години са царували и господствали на земята и са имали царски истории и архиепископски кондики подробно за всичко, както и жития и служби²⁹ за много български светци. Няколко обаче в онова време славянски печатници, а хората от небрежност не преписвали тези книги и на малко места имало от тях. А когато турците неочаквано превзели българската земя, те потъпкали и изгорили църквите, царските манастири и архиепископските дворове³⁰. Тогава хората от страх и ужас пред турците бягали единствено за да съхранят живота си. В онова люто време са се загубили царските

²⁵ Има се предвид предисловието. – Бел. прев.

²⁶ Вж. бел. 16.

²⁷ Архиепи – висши духовници в православие – епископи, архиепископи, митрополити.

²⁸ Кондиката е кратък летопис, от гръцкото „кондос“ – *къс, кратък, нисък*.

²⁹ В оригинала – *канони*. Канонът е най-важната част от последованието (реда, по който се извършва определен тип богослужение) за един светец. Тук по-скоро се визират целите служби за светците, а не само каноните, което сме отразили и в превода. – Бел. прев.

³⁰ Т.е. седалищата или дворците на архиепископите, където по правило е имало библиотеки. – Бел. прев.

- црѣки· ѿ кондикѣ· за пѣриарси· ꙗ архїерей болгарскїѣ ѿ на
многого стѣжї житїа ѿ правїла· ѿ нїнѣ не ѿма ѿнї кнїгї
ѿ летописни цю са вїли пространо написани радї све҃го
народа ѿ црѣви болгарскї азѣ много кнїгї ѿ премного про-
5 четохѣ ѿ взыскахѣ за много време прїлєжно ѿ не взымохѣ
нїкако ѿверестї· оу много· їсторїи рѣкописни ѿ цѣкї(!)
по мало ѿ рѣдко ѿ вѣкратце ѿверетаєт се· ѿ некоѣ кра-
тка їсторїа некої маврѣвїръ латїнниѣ препїсалѣ ѿ
грѣчка їсторїа· за болгарскї царѣве но весма кратко
10 е҃два се наїде нїхнї ѿмена и кой по кое҃го е҃ црѣствѣвалѣ самѣ
тѣи маврѣвїръ написалѣ тако кажѣтъ(!) грѣци ѿ завистѣ
ѿ ненавистѣ цю ѿме҃ли· на болгарї(!) не писали хрѣвїте
постѣпкї ѿ славнаѣ дѣлїа црѣи ѿ народа болгарска-
го но вѣкратце ѿ вапрекї· пїсали како е҃ нїмѣ вїло
15 прїлїчно да не ѿмѣ е҃ срамота за цю гїи много пѣта
болгарї повеждали· ѿ данѣ ѿ нїхѣ вѣзїмали ѿ того мав-
рѣвїра ѿ ѿ много дрѣгї їсторїи саврахѣ за много вре-
ме по прїлїка ѿ пораспространїхѣ ѿ сѣвѣкѣспїхѣ сїю
їсторїицѣ· ако се ѿ нахѣди оу многої кнїгї ꙗ исторїи
20 по мало ѿ вапрѣкѣ написано за болгарї· но не може-
тѣ сваки члове҃кѣ ѿметї ѿнї кнїгї ѿ читатї ѿ
помнѣтї того радї азѣ расѣдїхѣ ѿ сѣвѣкѣспїхѣ све заедно

1. црѣки Z : црѣки Ch; ѿ кондикѣ ... болгарскї Z : ѿ кѣндикѣ архїерейски и за патрїарсе болгарскїе K; 2. ѿ нїнѣ Z : om. L; 3. ѿ Z : om. K, M, S, L, Ch, T; 4. болгарскї Z : болгарскї K, Ch, T, add. a L; 5. за много време Z : om. S; 6. нїкако Z : нїкако L; оу много ... цѣ[м]вї Z : рѣкописни ѿ печѣтнї K, M, S, L, Ch, T; 7. вѣкратце Z : om. S; ѿверетаєт се Z : ѿверѣєт сѣ S; 8. маврѣвїръ Z : маврѣвїръ Ch; 10. е Z : om. K, M, S, L, Ch, T; 11. тѣи Z : тѣи K, M, S, L, Ch, T; кажѣтъ Z : кажѣтъ K, M, S, L, Ch, T; завистѣ Z : завистї S; 12. ѿ ненавистѣ Z : om. S; болгарї Z : болгарї K, M, S, L, Ch; 14. е Z : om. S; 15. прїлїчно Z : оу҃годно S; е Z : om. L; гїи Z : om. T; пѣта Z : пѣти K, пѣти M, S, L, Ch, T; 16. нїхѣ Z : тѣхѣ K; 17. ѿ Z : om. T; много Z : многої K, многоїа M, S, L, Ch; 17.—18. за много време Z : om. S; 19. їсторїицѣ Z : їсторїю S; многої Z : многоїхѣ K, L, Ch; 20. написано Z : писано M; 21. сваки Z : всѣхѣ L, T; 22. помнѣтї Z : помнїти K, M, L, Ch, T; азѣ Z : om. K, S, M, L, Ch, T.

истории и кондиките за патриарсите и българските архиепери, както и много от житията и службите на светиите. Днес ги няма онези летописни книги, що са били пространно написани за целия народ и за българските царе. Аз много прочетох и за много време премного книги усърдно прерових и нищо не успях да открия. В многото ръкописни и печатни истории се намира рядко, по малко и сбито. [Намерих] и една кратка история: някой си Маврубир³¹, латинянин, преписал от гръчката³² история за българските царе, но твърде накратко, едва се намериха техните имена и кой след кого е царувал. Самият Маврубир е написал, че гърците разказват така поради завистта и ненавистта, която имали срещу българите. Не са описали храбрите постъпки и славните деяния на царете и на българския народ, но накратко и изопачено са описали, както на тях им е било изгодно, за да не берат срам, защото много пъти българите са ги побеждавали и са вземали данък от тях. От този Маврубир и от много други истории дълго време събирах отговарящото [на истината]³³, поразширих [го] и съставих тази историйца. Дори и в много книги и истории да се намира по малко и накратко писано за българите, не може всеки човек да има тези книги, да ги чете и да ги помни, затова и аз реших и събрах всичко в едно.

³¹ Мавро Орбини (ср. на XVI в.–1614 г.) – бенедиктински монах от Дубровник, абат на манастира Бачка и автор на книгата *Царството на славяните*, излязла на италиански език през 1601 г. в гр. Пезаро, Италия. Това е един от основните източници на о. Паисий, който е ползвал съчинението в руския превод на Сава Владиславич „Книга-историография“ от 1722 г.

³² В превода навсякъде оставяме тази форма както е в оригинала, за да не се губи идеята за автентичния изказ на о. Паисий. – Бел. прев.

³³ В оригинала – по прилика букв. ‘по пример, по образец’. Изхождайки от предходното изречение, където како ꙗ ѿнѣхъ вѣло прилично (от един корен със *прилика*) означава ‘както на тях им е било изгодно’, можем да заключим, че става дума за антитеза. От една страна, имаме *образеца* или *истинността* на гърците, а от друга – *образеца* или *истината* по принцип. Срв. с *прилика* на л. 51v 9, където отново имаме същата антитеза – оу ѿ нѣхъ писахо по нѣхна прилика, т.е. ‘...написаното при тях е според тяхна изгода’, след което продължава – *В много наши ръкописни книги и грамоти от най-стари времена се среща написано така, както и [ние] тук в началото описахме*, т.е. древните домашни извори се сходжат с другите източници на о. Паисий, в т.ч. и с *Маврубир*. – Бел. прев.